

DE DUCHAMP CODE

Ludo Menten

Roman

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Het openingspel

Verraders

2011

Voor Louis Gabriëls was het spel begonnen in september 2011. Hij was 55 jaar en wou Jeanne, met wie hij vijftien jaar lief en leed deelde, *zijn vrouw* noemen. Dat was niet bezitterig of dominant bedoeld. Het was een zuiver romantisch idee. Jeanne zei ja, vooral omdat ze er vast van overtuigd was dat hij haar financieel nodig zou hebben. Geen van beiden was ooit getrouwd geweest. Louis wou dus een echt trouwfeest, geen groot, liever intiem, maar wel met alles erop en eraan, ook dat bruid en bruidegom het feest 's avonds zouden verlaten om te vertrekken op huwelijksreis, uitgewuifd door vrienden en familie, naar Parijs. Op het feest zong Louis twee croonerliedjes als trouwcadeau voor Jeanne – *Lil' Darling* en *I'm old fashioned* – in de clowneske broek die zij voor hem gemaakt had en waar hij zo blij mee was dat hij ze in Parijs de hele tijd bleef dragen.

Pa-ri-s, c'est du champa-a-gne, Pa-ri-s, c'est de l'amour! Ze hadden er een klein appartementje gehuurd en hingen voor een week gewoon de toerist uit. Ze kochten trouwringen op de puces de Clignancourt. Helemaal toevallig. Op de plechtigheid in het stadhuis van Molenbeek hadden ze aan elkaars oorlel een plastic ring geklemd die uit hun douchegordijn kwam. Dat stond wel cool. Jeanne koos voor glas en Louis voor hematiet, een donkergrijs gesteente dat er, gepolijst, als metaal uitzag. Ze kochten er elk vijf, omdat ze maar 1 euro kostten en weleens zouden kunnen breken. Kwestie van elkaar eeuwig trouw te blijven. Het was de eerste keer in zijn leven dat Louis een ring droeg. Hij voelde zich op slag een stuk voornamer en onwennig tegelijk. Getrouwd! Geringd?

Louis kende Parijs een beetje omdat hij er vroeger regelmatig kwam. Beroesshalve. Er woonden een paar goede vrienden die hij trots *zijn vrouw* wou voorstellen. Armand en Dorothée waren ook historici, zoals Jeanne. Armand was een kenner van de oude Chinese cultuur. Dorothée van de moderne Russische kunst en ze had boeken gepubliceerd over Kandinsky. Ze gaven Jeanne en Louis een boekje cadeau over Marcel Duchamp.

Hoewel Louis altijd al beeldend kunstenaar geweest was, had hij nog nooit een boek over Duchamp gelezen. Niet dat hij iets tegen Duchamp had. Hij las gewoon nooit wetenschappelijke of theoretische boeken. Louis leed aan dyslexie en lezen deed hij niet zomaar voor zijn plezier. Of liever: als hij iets las, moest dat voor zijn plezier zijn. Want hij hield wel van de kunst van het

verwoorden, het verzinnen en het verhalen. Hij besteedde zijn leestijd aan poëzie, novellen en soms een roman, als die niet dik was. En in dit geval – het Duchampboekje was dun met ruim gezette tekst én illustraties – had Louis weinig excuus. Terug thuis in Brussel zette hij zich op een avond aan het lezen, en zo was het allemaal begonnen.

Natuurlijk kende Louis de grote Franse dadaïst Marcel Duchamp, beroemd als schilder van een soort futurisme (*Nu descendant un escalier*), en maker van gekke assemblages (een fietswiel op een krukje), bedenker van grappige woordspelletjes (*L.H.O.O.Q.* = *Elle a chaud au cul*), ontdekker van nieuwe plastische technieken (latjes lood op glasplaat) en vooral als uitvinder van kant-en-klare kunst: (een droogrek voor flessen). Voor Duchamp kon *n'importe quoi* een kunstwerk zijn (een urinoir) en dat was een gigantisch schandaal toen. Zelfs nu nog. Zo was Marcel Duchamp hét toonbeeld van de compromisloze, intellectuele kunstenaar die cryptische, compleet ontoegankelijke werken maakte en zo de grenzen van de kunst verlegd had. Daarom werd hij beschouwd als de belangrijkste, meest invloedrijke kunstenaar van de twintigste eeuw.

Louis had dat altijd overdreven gevonden. Hij deelde wel het respect voor zo'n extreem eigenzinnig oeuvre, maar er was ook altijd iets geweest wat hem afstootte. Hij vond dat Duchamp, maar vooral alle Duchampkenners en -liefhebbers verdomde snoevers waren. In zijn schooltijd was dat al zo: de Duchampdweper van de klas rookte pijp en speelde schaak en had altijd gelijk, met een fijn, gemeen lachje. Zo'n onuitstaanbare iedereen-te-slim-afkerel. En dan ook later, elke keer als een collega-kunstenaar of criticus, een theoreticus of filosoof met Duchampcitaten kwam aandraven, begonnen Louis' ogen te rollen. Want dan ging er een intellectueel-intellectualistisch poortje open waar hij van huiverde. Louis hield meer van gewone gekke schilders, zoals Francis Picabia in die periode, of Wols en Malevitsj. Maar nu wou hij weleens kennismaken met die superioriteit van Marcel Duchamp.

Duchamp confisqué, Marcel retrouvé

Philippe Sers

(Editions Hazan, Paris 2009)

Het cadeauboekje over Duchamp begon met een uitvoerige beschrijving van *Étant donnés: 1° la chute d'eau, 2° le gaz d'éclairage*, een werk dat Louis niet kende. Dat begon al goed. Gelukkig verwees de schrijver naar illustratie 24 achterin.

Étant donnés: 1° *la chute d'eau*, 2° *le gaz d'éclairage* is een soort installatie: door een gat in een muur zie je in een open veld een naakte vrouw liggen op een bed van twijgen en dorre bladeren, haar benen wijd gespreid, haar vagina open, zonder schaamhaar, het hoofd weggedraaid, met een brandende gaslamp in de hand, terwijl het klaarlichte dag is, en verderop in het landschap, tussen de populieren is er een watervalletje dat ook licht lijkt te geven.

Louis vond haar hand een beetje vreemd omdat die niet echt de gaslamp vasthield. Maar het geheel was mooi poëtisch mysterieus. Een beetje surrealistisch door die brandende lamp overdag en een beetje soft-erotisch door die gespreide benen, wat toen waarschijnlijk erg choquant was, toen in...? 1946-1966 staat er. Louis krabbelde in zijn haar: 'Eigenlijk kan dat niet! Twintig jaar? Heeft hij daar echt twintig jaar aan gewerkt? Verdorie, na twintig jaar zit een boreling op de universiteit.'

Louis ging terug naar de tekst en las dat het een bewust postuum werk was, waar Marcel Duchamp inderdaad twintig jaar in het geheim aan gewerkt had en dat pas een jaar na zijn dood getoond mocht worden aan het publiek. Nu was Louis meer dan verbaasd. Waarom, vroeg hij zich in alle ernst af, waarom maakt iemand een bewust postuum kunstwerk? In het geheim, twintig jaar. En dan nog verplicht geheim tot één jaar na zijn dood. Dat vond Louis pas choquant: Wat mochten we niet weten vóór zijn dood? En waarom moesten we het wél weten daarna? Dat moet iets heel verkeerd zijn. Maar tegelijk ook heel nodig.

Louis bladerde opnieuw naar de afbeeldingen achterin en bekeek nu vragend die toch wel erg realistische installatie. Die blote vrouw, in de open natuur, haar open geslacht. Waarom? En waarom postuum? Had Marcel Duchamp ooit een vrouw verkracht? Of vermoord? Welk wreed misdrijf verzweeg hij hier? Alleszins geen geldkwestie en geen scheef schaatsje, zoals vaker bij postume onthullingen. Nee, dit is duidelijk een puur erotische affaire. En belangrijk. En dan die titel: met *étant donnés* begint in het Frans een vraagstuk, een raadsel of een juridisch onderzoek. Gegeven dat. *Étant donné ceci et cela*. Is dit soms een vraagstuk? Een puzzel?

Louis hield van puzzels en onderzoeken. Hij was zo iemand met de onbedwingbare neiging om gelijmde delen van kartonnen verpakkingen los te maken en alles terug te vouwen tot het oorspronkelijke stuk vlak karton. Hij vond dat interessant, die metamorfose van een vorm. En de vindingrijkheid van die ontwerper. Louis wou ook altijd weten hoe de wortel van een plant eruitzag. En hoe die wortel precies groeide.

Fijn, een puzzel, riep Louis opgewekt. En we krijgen twee gegevens: 1) de

val van water en 2) het gas van de verlichting. Een waterval dus en het gas van de lamp. En waar schaamde Marcel Duchamp zich nu voor? Wat is hier het schandaal dat geheim moest blijven? Hoe kunnen water en gas fout zijn? Louis staaarde naar het watervalletje, de gaslamp, het landschap. Naar die vrouw, met haar uitnodigende benen. En toen kwam er een glimlach op zijn gezicht: Wel, het enige schandalige hier zijn het mogelijke water en gas... uit die vrouw. Louis schaterde een beetje gegeneerd. Maar ja, misschien had Marcel Duchamp daar iets mee? Iets pervers, iets beschamends, iets geheims? Dat kon.

Maar waarom, vroeg hij zich opnieuw af, waarom moeten we dat weten? Heeft het een betekenis? Voor hem moet dat onmiskenbaar belangrijk zijn. Anders beken je zoiets toch niet?

En Louis redeneerde verder: Oké, we krijgen dus twee *étant donnés*. Misschien geven die twee sleutels de toegang tot al die zogenoemde cryptische werken van hem? Misschien hoort die vraag bij elk werk? Zou er in élk werk water en gas uit een vrouw te vinden zijn? Louis ging onmiddellijk terug naar de tekst en verwachtte dat zijn gewaagde gedachtegang dadelijk gecorrigeerd zou worden. Of bevestigd? En hij zette zich dapper aan het lezen. Maar niets van dat al. Meneer Sers heeft het alsmaar over andere dingen. Ja, hij houdt er de spanning wel in. Louis zei altijd 'meneer' en 'mevrouw' als hij het over academici had; hij had een oprechte bewondering voor kennis en wetenschap. Maar ondertussen keek hij toch al met heel andere ogen naar de volgende illustraties, achter in het boekje. Het waren allemaal heel verschillende werken en de meeste kende Louis niet. Vaak nogal conceptuele dingen.

Zit daar nu echt overal dat water-en-gas in verstopt? Louis blies ongelovig zijn longen leeg. Alleen in de schilderijen leek in de wirwar van lijnen wel iets te kunnen zitten dat erop leek. Zoals die zoekplaatjes in een magazine met Waar is de jager? boven een plaatje waarop een konijn lekker klaver zit te knabbelen in het bos. En als je de prent dan omdraait, zie je ergens in de takken de man met het geweer, die een verkeerde kant opkijkt.

Louis wou dat zoekplaatjesprincipe weleens toepassen en koos een vroeg werk van Marcel Duchamp als proef, dat er eenvoudig uitzag: *Yvonne et Magdeleine déchiquetées* (1911). Eerst zocht hij het woord *déchiqueter* op. Hij wist dat *échiquier* een schaakbord is en hij zag die kleuren ook dat schilderij overheersen, maar de titel betekende: Yvonne en Magdeleine versnipperd, of vernield, aan flarden. Op het schilderij waren gelukkig geen gruwelijkheden te zien. Alleen vrij realistisch geschilderde hoofden van meisjes, in profiel, soms wat vervormd tussen amorfe kleurvlakken. De vele variaties op geel,

oranje, okers en bruinen vond Louis al een vanzelfsprekend begin toen hij zijn geest instelde op het *étant donnés*-spel: *Alors, où est la chute d'eau de madame ici? Et son gaz d'éclairage?*

Louis bekeek de prent een hele tijd onderzoekend. Draaide ze en keerde ze. Hij vond geen oplossing. Hij had wel een vermoeden. Dat kleine profiel, daar linksboven. Dat had wel iets van het zicht tussen de benen van die vrouw in dat landschap. Maar er waren te veel lijnen en kleuren die dat figuratieve benadrukten. En toen had Louis, die erg praktisch aangelegd was, een idee: hij nam een blaadje plastic, legde dat op de illustratie en met een dunne, zwarte stift trok hij de lijnen van dat profiel over. Langs de lichtlijn van het voorhoofd omlaag, dan het neusbeen, tot de neustop. De bovenlip tot de kin – daar krulde het – en van daaruit ging het weer naar boven, via de schaduwlijn, golvend, met een kleine onderbreking terug naar de hoofdkruin, mooi in een punt. Hij noteerde nog de schaduw van de neusvleugel en trok ook de schaduwlijn van het neusbeen over, dat vreemd genoeg hoger doorliep dan de oogholte. Zou dat al iets opleveren? Voorzichtig lichtte hij het blaadje plastic op en... hij keek naar een heel realistisch getekend vrouwelijk geslachtsorgaan. Schaamlippen, clitoris, alles was daar. Dat was een shock. Louis legde het plastic zachtjes terug op dat profiel en staarde naar het nieuwe beeld. Als dit een lichaamsdeel is, is het misschien onderdeel van een heel lichaam? En Louis ging verder op zoek. Gespreide benen waren niet mogelijk. Foute lijnen wiste hij weg met een in parfum gedrenkt wattenstaafje. Rechts van dat eerste portretje kon er wel een bovenkant van de dijspier zijn, en de overgang naar de knie, zoals bij een zittende figuur, en die lijn was de rechter buitenlijn van het roodbruine haar van een ander meisjesportret, waarvan de haarlok links heel logisch de glooiing van de kuitspier aangaf. Louis lichtte opnieuw het plastic velletje op en zag een anatomisch correct geheel. Ongelooflijk. Alleen, links van het geslacht bleef een onduidelijke wolk de ruimte vullen. Is dat een opzij gehouden rok? Of is het haar gas? Bruin van kleur, oké. Haha, dat kan. Als hij het werk omdraaide, ontsnapte die wolk uit een cirkeltje. Hét gaatje? Ja, dat kan eigenlijk ook. Eventueel. Louis twijfelde. Of zit dat gas ergens anders verstopt?

Louis was heel nieuwsgierig geworden, want hij kende nu het systeem. Je hoefde niet gewoon te kijken naar het herkenbaar geschilderde, maar er lijnen van gebruiken, om iets nieuws te maken. Het eindresultaat was een combinatie van bestaande lijnen uit verschillende figuren en soms van onbestaande lijnen, zoals een scheidingslijn tussen twee kleurvlakken. Ook al waren die twee vlakken in een geeltint. Het was best een vermakelijk zoekspel.

De vele uren Tekenen naar levend model – altijd naakten – vroeger in de academie, met de aansluitende lessen Anatomie van het menselijk lichaam, kwamen hem nu goed van pas. Louis was altijd een begenadigd tekenaar geweest. En hij had ook een grote verbeeldingskracht. Dat hielp bij zijn puzzelwerk.

Meestal verraadde een vreemd detail of een nogal speciale lijn iets dat verstopt zat. Daarmee begon Louis dan, transparant velletje erover en met de dunne permanent marker zocht hij naar andere lijnen die samen één anatomisch correct beeld vormden. Op die manier probeerde hij zoveel mogelijk combinaties uit, met de knop in zijn hoofd op *Dirty Mind*, zoekend naar ‘water en gas’ onder een rok. Hij zat in de grote, groene sofa van hun salon, met het flesje parfum op de brede armluning en met de pennen, folie en Q-tips naast hem op de bank, plus de vellen papier waarop hij resultaten noteerde. Na een poosje had Louis er een tiental opgetekend. Uitermate verrassend. Hij moest zich bedwingen ze niet meteen te tonen aan Jeanne die in haar zetel, haar gemakkelijke stoel, tv keek.

Hij had verschillende erecties gevonden, masturbatie en orale coïtus. De gewone dingen die hij kende, maar nooit twee lichamen op elkaar. Er verschenen wel seksuele activiteiten die hem totaal vreemd waren en die hij redelijk walgelijk vond maar tegelijk beseftte hij dat precies die *andere dingen* de focus moesten zijn. Het was niet *zijn* puzzel, niet *zijn* plezier, maar dat van iemand *anders*. En die persoon had zijn beschamend soort plezier geheimgehouden. Want hij beeldde zichzelf af. Zijn herkenbare profiel, met de ogen gesloten en de neus... in haar gas? Of ook, met haar water op zijn gezicht. Louis keek verbouwereerd naar de zoekresultaten. Dat kon toch niet waar zijn? Maar het was daar. Althans, zo had hij het samengesteld.

Maar misschien had hij meer gefantaseerd dan Duchamp werkelijk verstopte? Dat was de mening van Jeanne, toen hij haar voor het slapengaan zijn bezigheid van die avond toonde.

‘Hebt ge dat ook in dat Duchampboekje gelezen?’

‘Nee, zover ben ik nog niet, ik zag het gewoon al.’

‘Echt? Het lijkt me wel sterk dat Duchamp zich daarmee bezighoudt.’

‘Maar zo vreemd is dat toch niet? Hij deed dat als jonge kerel, hij was ergens in de twintig. Ik heb dat eigenlijk ook gedaan, vroeger.’

‘Nee. Wat?’

‘Ja. Op school nog, hè. Zo’n lul, of een vagina of zo... in een compositie verstoppen.’

‘Echt? Van die erotische composities?’

‘Nee, het waren oefeningen in abstraheren, naar een stilleven bijvoorbeeld, zoals de kubisten. De pure compositie. Evenwicht en spanning in een schilderij brengen.’

‘Ha, euh?’

‘Ja, in de klas stond er een stilleven opgesteld, met potten en ander spul, en dat moesten we vereenvoudigen om tot zo’n evenwichtige compositie te komen. Bepaalde lijnen of vlakken uitkiezen, waardoor die oorspronkelijke voorwerpen niet meer te herkennen waren. Totaal autonome abstracte kunst. Mondriaan, quoi.’

‘Maar elke Mondriaan heeft er toch geen stilleven onder zitten, of wat?’

‘Nee, bij Mondriaan zat er niets achter. Ge kunt ook direct met lijnen een compositie maken. Of met twee. Of één. Minimalisme, hè? Maar zo naar stilleven werken, gaf aanleiding tot specifieke, interessante lijnen en vormen, waar ge eigenlijk niet aan zou denken. Het moest ook geen stilleven meer zijn... Het beste resultaat had ge trouwens door dat oorspronkelijke beeld niét te verklappen. Dat is in poëzie toch ook zo? Of in dans. Het mysterieuze heeft altijd een kunstzinnig effect. Ik werkte toen nogal naar krantenfoto’s van voetballers in actie. Zonder de bal te tonen. Want dat was de grootste verrader, snapt ge? En ja, dat leverde dan heel interessante lijnen en verrassende composities op. Abstracte schilderijen à la Kandinsky ongeveer... Die werken moeten nog ergens op de zolder van mijn ouders in een map zitten.’

‘En tussen die voetballers hadt gij dan een lul verstopt?’

‘Awel ja, dat kon best, haha. Dat was niet zo realistisch of opvallend. Maar hij was er wel. En niemand zei er iets van. Ik dacht altijd dat ze me erop zouden aanspreken. Mijn ouders of Justin, of Albert. Flora was te jong. Misschien zagen ze het ook wel maar durfden er niets van zeggen. Uit schaamte zeker?’

‘Dat moet ge mij wel eens tonen.’

‘Ja, doe ik, haha.’

‘En niemand wist het dan?’

‘Mijn lief van toen wist het. Dat was zo ons geheim, hè.’

‘Ik kan het me al voorstellen.’

‘Ach, het was gewoon een grapje... en sommige anderen van mijn jaar wisten het ook. Ja, haha, we waren toen nogal dubbelzinnig ingesteld eigenlijk. Een leraar kon zo een of ander woord gebruiken, dat iemand van ons dubbelzinnig opvatte waarop hij stilletjes begon te lachen. En dan snapten wij dat ineens ook en dan gniffelden wij als gekken mee.’

‘Plezant.’

‘Welja, dat vonden we tof... Toen... We waren zeventien. We citeerden voortdurend Nescio, Frank Zappa en Groucho Marx. En The Fabulous Furry Freak Brothers, haha.’

‘Allee dan.’

‘Maar over dat dubbelzinnige. Als we naaktstudies moesten tekenen en het model lag op haar zij, met opgetrokken benen, durfde niemand haar van achteren te tekenen omdat haar lichaam en kont er samen als een enorme penis uitzagen. Dat was heel gênant. Veel te lachwekkend.’

‘Pubers.’

‘In de bibliotheek van de school was er een boek over verborgen erotiek, herinner ik me nu. In de reclame en in de kunst. Dat moet ik eens opzoeken. Erotiek verstoppen is eigenlijk zo oud als de mens zelf.’

‘Maar wat gij Duchamp *doet* verstoppen is toch een beetje te ver gezocht, hoor.’

‘Ja ik weet het. Ja... dat besef ik maar al te goed.’

‘Ik zou ermee oppassen, hoor.’

‘Maar het *is* daar, Jeanne. Zo goed als zeker.’

‘Hebt ge Armand er al iets over verteld?’

‘Nee... stel dat het niet waar is.’

‘Ja daarom. Misschien leest ge het straks in dat Duchampboekje.’

Louis las heel geïnteresseerd verder, hopen op de juiste verklaring. Maar over een pervers geheimpje stond er niet meteen iets. Louis leerde wel dat Marcel Duchamp twee broers had die ook kunstenaar waren en die hun naam veranderd hadden. Een van die broers was Jacques Villon. Dat wist Louis niet. Hij had Villon, met zijn frisse kleurtjes, nochtans zeer gewaardeerd in zijn studententijd. Van de andere broer, de kubistische beeldhouwer Raymond Duchamp-Villon, had hij nog nooit gehoord. Raymond Duchamp-Villon stierf vroeg. En die Yvonne en Magdeleine waren hun kleine zusjes.

Louis kwam maar langzaam verder in het boek want Sers, filosoof, essayist en kunstkriticus schreef moeilijk Frans. Zo had Marcel Duchamp in het schilderij van zijn zusjes in flarden afstand gedaan van het traditionele schilderen én het kubisme via *l'humour et la plaisanterie. Pour établir la distance, il lui faut d'utiliser une procédure transgressive.* (p.24) Wat bedoelde hij daarmee? *En changeant l'échelle, Marcel transgresse le code cubiste. C'est ce qu'il fait aussi dans* Nu descendant un escalier, *où ce n'est plus l'échelle qui varie, mais les différents moments du temps.* (p. 25) Misschien was het heel eenvoudig maar Louis kon het moeilijk vatten.

Hij koos voor een visueel tussendoortje en bladerde snel door naar de illustraties, naar *Nu descendant un escalier* (1912). Dat schilderij zat stampvol verdachte lijnen. Dat zag hij zo. Dat koppel blote billen, links in het midden, was echt opvallend. En rechts daarvan, die gebogen stippellijnen, vormden die een wolkje gas? Dan moet er daar een neus zijn? En Louis zag daar inderdaad een opgeheven hoofd, met daaraan vast een heel lichaam, geknield. Een arm ging omlaag tussen de benen en de hand, hield daar iets vast. En hoerogep, die horizontaal zwiepende, stompe stokken, was daar geen mannelijk geslachtsorgaan bij? Zeker wel. Louis legde er het velletje mica op en begon lijnen te selecteren met de marker om de hele verstopte situatie te vinden. Maar de lijnen zaten te dicht op elkaar. Of de illustratie was te klein. Dat is niet te doen. Louis sloeg vervolgens maar een pagina terug.

Daar stond *Moulin à café* (1911), een vrij sober schilderij, opnieuw geschilderd in okergeel, donkerbruin en grijzen, dat een koffiemolen uit elkaar haalde: de draaikruk met zwengel krijgt verschillende posities, een grappig pijltje geeft de draairichting aan, de as met twee conische maalschijven is onderbroken, het hout van het kistje wordt herhaald, onderaan zit er een laatje los en in die *décomposition cubiste* krijgen verschillende elementen nog een bovenaanzicht ook.

Louis begon opnieuw lijnen over te trekken, zoekend naar mogelijke oplossingen voor de vraagstelling *Étant donnés: 1° la chute d'eau, 2° le gaz d'éclairage*. De verstopte tekeningen waren hier heel eenvoudig gemaakt. De centrale cirkel kon een mannelijk lid zijn, frontaal of van bovenaf gezien, omklemd door een hand, en die schuine lijntjes van de maalschijven verborgen een duim. En bewegingslijntjes. Bovenaan in de draaikruk vormden een paar kromme lijnen een profiel: het oog apart rechts, met een slingerende lijn vanuit het midden als de neus, met daaronder... bolle wangen? Wat een kinderlijk gezicht. Blazend? Naar die gebogen pijl linksboven? Ha, dat profiel blaast naar een vrouwelijk orgaan, glimlachte Louis. Of zou het een mannelijk zijn? Louis begreep er niets van maar vond het visueel wel goed gevonden. Tegelijk vroeg hij zich af wat aan dat blazen prettig zou kunnen zijn. Wie doet wat voor wie? En waarom schilder je dat dan nog ook?

Onder het midden van het schilderij, in de twee conische maalelementen aan een stukje as, was gemakkelijk een vrouwelijk geslacht te vinden, met links en rechts eronder een glooiende, blanke dij. Lichte spreidstand. Als Louis de afbeelding naar links draaide, werd de spreidstand vergroot tot die van de vrouw in *Étant donnés*: de maalelementen werden dan haar open geslacht waar okergele lijntjes uitliepen in een grote plas. *La chute d'eau*,

prevelde Louis, het klopte alweer, *et le gaz?* Geamuseerd en benieuwd draaide hij het werk weer rechtop maar hij zag niets bijzonders. Oké, dat vind ik later wel, terwijl hij lachend naar het donkerbruine vlak rechts onderaan bleef kijken, die ruimte tussen twee dijen. Of is het een fles? Zoals bij die overbekende optische illusie: zie je twee gezichten of een vaas?

Met dat binnenpretje sloeg Louis de pagina om en hij verloor op slag zijn glimlach. Daar stond dat fameuze urinoir. Maar hij zag het urinoir niet, hij zag exact hetzelfde wat hij pas gezien had in *Moulin à café*: de ruimte tussen twee glooiende dijen. Niet de vaas uit die optische illusie. Niet de pisbak. Maar de gespreide benen van een vrouw. En dat gaatje bovenaan in het urinoir, wordt dan zelfs een druppeltje dat uit de vrouw valt. Wow, riep Louis uit, het is niet het urinoir dat *ready-made* is maar de illusie, de puzzel. Ongelooflijk. Geniaal!

Onderaan de afbeelding stond dat het werk *Fontaine* (1917) heet. Louis kende het gewoon als het urinoir van Duchamp, maar *la fontaine, toujours fraîche, toujours jeune* was wel kras. Zo'n directe link naar een bron, de plaats waar je altijd het prilste, zuiverste water kunt drinken. Bij die gedachte werd het werk plots weer vies. Degoutant. Beschamend inderdaad. Waar haalde Duchamp toch het lef vandaan? Of legde al die tijd niemand het verband met drank? Dat is toch onmogelijk?

En wat doet die R. MUTT daarop als signatuur, vroeg Louis zich nog af: R. MUTT, ER.MUT in het Frans, AR.MUT in het Engels? Maar *Armut* is Duits. Duits heeft niets met Duchamp te maken. Of toch? Ik moet meer informatie hebben. Ik ben eigenlijk veel te overhaast bezig. Ik moet eerst dat boekje uitlezen. Dan weet ik alles.

Want het was toch niet voor niets dat de auteur *Moulin à café* net vóór *Fontaine* afgebeeld had. Dat was didactisch doordacht. Het ging hem heel duidelijk om die vorm. Heel evident. Want ook het volgende werk, *Porte-bouteilles* (1914), sloot visueel perfect aan. De buitenlijnen van dat droogrek zijn duidelijk de dijen en met die verticale latten in het midden wordt het een vrouwelijk orgaan, van heel dichtbij gezien. Ook super. Louis vloekte en lachte tegelijk, in bewondering.

Maar toen hij verder door de illustraties bladerde, kon hij in de volgende werken geen *étant donnés* meer ontdekken. Althans niet op het eerste gezicht. Hij moest lezen. Lezen!

Sers besteedde veel aandacht aan de tegenstellingen bij Duchamp: *l'illusion au service du réel*. (p. 41) En aan *le hasard*. Het toeval schijnt een vast principe van creatie geweest te zijn: *Cet usage du hasard, Marcel ne le fait pas*

dans un but de dérision, mais pour revendiquer l'usage méthodique du paradoxe (...) Le paradoxe n'est pas une concession, mais une catégorie, une détermination ontologique qui exprime le rapport d'un esprit existant, connaissant à la vérité éternelle. (p. 29)

Louis begreep dit niet helemaal. De auteur verwees naar Kierkegaard, soms naar Kant, één keer naar Pascal en regelmatig naar Descartes. Louis keek weer naar *Moulin à café* en schudde zijn hoofd: Hier heeft het toeval toch niets mee te maken. Alles is hier bedoeld. Het minste streepje is onderdeel van iets dat verstopt is, of dient om te verstoppen. Hij koos het toevallige lijntje dat rechts uit die okergele middencirkel kwam. Dat streepje kon een gesloten oog zijn in het witte zijvlak, wat dan een profiel werd, en *als* het een profiel zou zijn, kwam de neus precies aan, eerder in, dat verticale staafje, dat hij eerder al als vagina gezien had, en dan konden die maalelementen daaronder een open, lachende mond zijn waar okergele lijntjes over afliepen: *la chute d'eau*. Dat is toch geen toeval? Dat past precies bij wat Duchamp ons vroeg. De geur hitste hem waarschijnlijk op?

Nu nam Louis uit puur spelplezier datzelfde *toevallige lijntje* uit de middencirkel als mond. Dat kon ook, want het witte zijvlak maakte tussen de twee okergeel gevulde cirkels een punt, en die puntvorm kon best een neus zijn. Nu, *als* dat mond en neus zijn, moet daar een oog boven zitten. En, ja! Een krom streepje, een gesloten oog, een wimper. Van daaruit ging een zacht gebogen lijn naar het midden van de draaizwengel, waar heel wat kromme lijnen samenkwamen. Louis nam het plastic vel, pakte de marker, trok het profiel over en probeerde uit wat al die kromme draaizwengellijnen konden opleveren. Hij markeerde dat centrum met een dikke punt, en van daaruit trok hij telkens een stukje van elke daar samenkomende lijn over. Het is een aars, verdorie! En die grote kring stippeltjes daaromheen vormt een wolk, uit die aars. Die zacht golvende lijn, vanuit het centrum, had direct contact met de wimper van het profiel. Geweldig, dit is *le gaz d'éclairage*, riep Louis. Het is vies, het is pervers, maar het klopt, er is geen toevallig lijntje. Nee, deze water-en-gaspuzzel is verdomd goed bedacht.

Opnieuw wou Louis graag weten voor wie Duchamp die puzzels maakte. Er moest toch iemand anders bij betrokken zijn? Een medeplichtige. Iemand die ingewijd was in het geheim van die pleziertjes? Schoolmakers? Een lief? Collega's? Zoiets geestigs doe je toch niet enkel en alleen voor jezelf? Louis vond het nu wel tijd om die dingen eens uitgelegd te krijgen en las verder in het boek.

Terug naar het toeval. *Le hasard est au centre de l'identité de dada* (p. 41)

en Marcel Duchamp laat drie touwen van één meter op de grond vallen en fixeert hun accidentele gevallen vorm in 3 *stoppages étalon* (1913-1914). Een *étalon* is een standaardmaat en illustratie 6 en 7 toonden dat dat Duchamp-werk bestond uit drie meetlatten met één glooiende rand en daaronder drie lange platen waarop drie touwen geplakt zaten met eenzelfde glooiing. *Marcel Duchamp consacre sa contestation de la norme quantitative qu'il veut voir déchu de sa prétention à l'universalité.* (p. 38)

Louis wist, want hij had ooit zelf kunstwerkjes gemaakt met touw: Een touw valt nooit zo. Een touw heeft altijd zijn verleden: de kronkels en draaiingen die ontstaan door hoe het eerder is opgerold. En dat geeft een heel interessante compositie van krullende lijnen. Alleen touwen die al jaren voor waslijni dienden, vallen zo. Misschien. Maar soit.

Louis vermoedde dat Duchamp hier het omgekeerde gedaan had: eerst werden de latten van glooiingen voorzien, die helemaal niet toevallig waren. En daarna heeft hij de touwen in dezelfde curves geplakt en een mooi verhaal verzonnen. In werkelijkheid waren de latten waarschijnlijk het belangrijkste, niet de touwen. Misschien was het de bedoeling dat ze gebruikt werden om mee te tekenen? Iets tekenen wat te maken heeft met water-en-gas uiteraard. Maar de tekst van Sers gaf geen praktische tips om hiermee verder te gaan.

Louis vernam wel interessante zaken, waarvan hij nooit eerder gehoord had. Dat er twintig jaar vóór de dadaïsten al de nonsenskunst van *les Hydropathes* geweest was. En dat er een vriendschap bestond tussen Duchamp en Kandinsky. En dat Man Ray zijn *fidèle ami* was.

Hoe moet ik dat zien? Zijn zij op de hoogte van wat Duchamp verstopte? En dan kwam het allerinteressantste: zusje Suzanne. *L'inséparable couple de Marcel et Suzanne, sa sœur presque jumelle, que des photos de famille montrent unis dans leurs jeux. Deux enfants très rêveurs, proches par l'âge et par l'affection qui les liera toute leur vie, affection née dans l'enfance, à laquelle il n'est pas nécessaire d'attribuer hâtivement une coloration incestueuse.* (p.27) Onmiddellijk zag Louis in haar een medeplichtige. Zij is het voor wie hij al die *étant donnés*-verstopspelletjes maakte. En misschien zelfs mét haar? In zijn fantasie zag Louis het al voor zich. Sers ook, maar Sers onderdrukte die gedachte onmiddellijk door te stellen dat *stoppages étalon* gelezen moet worden als “*Stop! Page étalon*”. *Comme tout page qui se respecte, secrètement amoureux de la dame, il lui faut bien s'arrêter devant un amour impossible.* (p. 28)

Étalon betekent immers ook dekhengst.

‘Ay-ay kap’tein.’